

ЦІКАЛО В. І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

та процесу

*(Львівський національний університет**імені Івана Франка)*

УДК 347.724:347.9(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.13>**ЗАСАДА ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ
ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ В УМОВАХ НОВЕЛІЗАЦІЇ
КОРПОРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

Стаття присвячена засаді пропорційності здійснення прав учасників господарських товариств в умовах новелізації корпоративного законодавства.

За загальним правилом, більшість корпоративних прав здійснюють пропорційно до розміру частки (кількості акцій), що належить (належать) учаснику (акціонеру), наприклад, прав на голосування та на кумулятивне голосування, на дивіденди, переважних прав учасників, прав на обов'язковий викуп часток (акцій), прав у зв'язку з припиненням товариства тощо. Їх реалізація обумовлена розміром частки (кількістю акцій) у статутному капіталі, яка припадає на будь-якого (кожного) учасника (акціонера).

Пропорційність може також залежати від розміру частки (кількості акцій), встановленого (визначеного) законом. Суть такої пропорційності полягає у тому, що здійснення окремих корпоративних прав, наприклад, права на самостійне скликання і проведення позачергових загальних зборів товариства, права на обов'язкове включення пропозицій учасника (акціонера) у проєкт порядку денного загальних зборів, права на аудит діяльності товариства та доступ до усієї інформації про нього, права на примусовий викуп акцій власником домінуючого контрольного пакета тощо, залежить від певного відсотка частки (акцій) у статутному капіталі господарського товариства, яка чітко встановлена (визначена) законом. Причому розмір цієї частки (кількості акцій) має бути лише таким, який передбачено у законі: не менше, або більше певного відсотка (5, 10, 95 і т. д.).

Співвідношення між розміром частки (кількістю акцій), який належить тому чи іншому учаснику (акціонеру), та здійсненням його корпоративних прав, дає підстави виділити самостійний критерій поділу (класифікації) корпоративних прав. З урахуванням розміру частки (кількості акцій) у статутному капіталі, який (яка) належить учаснику (акціонеру), його корпоративні права треба поділити на два види:

1) звичайні (ординарні) корпоративні права, які належать кожному (будь-якому) учаснику (акціонеру);

2) виняткові (ексклюзивні) корпоративні права, які належать лише певним учасникам (акціонерам) із необхідним (достатнім) відсотком частки (акцій), визначеним (встановленим) законом, наприклад, 5, 10, 95% тощо.

Ключові слова: *засада, пропорційність, корпоративні права, звичайні, виняткові.*

Tsikalo V. I. The principle of proportionality in the exercise of the rights of economic partnerships participants in the conditions of corporate legislation amendment

The paper deals with the principle of proportionality in the exercise of the rights of economic partnerships participants in the conditions of corporate legislation amendment.

As a rule, most corporate rights are exercised in proportion to the size of an interest (number of shares) owned by a participant (shareholder). For example, exercise of rights to voting and cumulative voting, right to dividends, priority rights of participants, rights to mandatory redemption of interests (shares), rights arising from termination of the partnership, etc., is determined by the size of an interest (number of shares) in the authorized capital, which belongs to any (each) participant (shareholder).

Proportionality may also depend on the size of an interest (number of shares) established (defined) by law. The essence of such proportionality is that the exercise of certain corporate rights, for example, right to independently convene and hold general meetings of the partnership, right to mandatory inclusion of proposals of the participant (shareholder) in the draft agenda of the general meeting, right to audit the partnership's activities and access to all the information about it, right to mandatory redemption of shares by the owner of a dominant controlling stake, etc., depends on certain percentage of an interest (shares) in the authorized capital of the economic partnership, which is clearly established (defined) by law. Moreover, the size of this interest (number of shares) should be only as provided by law: not less or more than a certain percentage (5, 10, 95, etc.).

The correlation between the size of an interest (number of shares) owned by one or another participant (shareholder) and the exercise of his corporate rights makes ground to single out an independent criterion for the division (classification) of corporate rights. Considering the size of an interest (number of shares) in the authorized capital, which belongs to a participant (shareholder), his corporate rights should be divided into two types:

- 1) common (ordinary) corporate rights that belong to each (any) participant (shareholder);
- 2) the exceptional (exclusive) corporate rights that belong only to certain participants (shareholders) owing the necessary (sufficient) percentage of an interest (shares) defined (established) by law, for example, 5, 10, 95%, etc.

Key words: *principle, proportionality, corporate rights, common, exceptional.*

Вступ. Після прийняття Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» і нового закону «Про акціонерні товариства» істотної актуальності набули питання здійснення корпоративних прав. Їх досліджували у своїх працях такі українські вчені-цивілісти як: В. А. Васильєва, А. Б. Гриняк, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, Ю. М. Жорнокуй, А. В. Зеліско, І. Р. Калаур, В. М. Коссака, А. В. Коструба, О. О. Кот, Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, М. Д. Пленюк, І. В. Спасибо-Фатєєва, Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишка, О. С. Яворська та багато інших. Водночас, останні наукові розвідки не завжди відображають новел Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». У публікаціях, присвячених здійсненню корпоративних прав, також не враховано положень Закону України «Про акціонерні товариства» від 27 липня 2022 року. При цьому на рівні фундаментальних досліджень не проводилось комплексного вивчення проблем здійснення корпоративних прав через призму засади пропорційності.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування необхідності виокремлення засади пропорційності здійснення корпоративних прав та аналіз її впливу на їх класифікацію у світлі новелізації корпоративного законодавства.

Результати дослідження. З огляду на загальні приписи Законів України «Про акціонерні товариства» і «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», необ-

хідно виділити самостійну засаду здійснення корпоративних прав – *засаду пропорційності*, яка полягає у співвідношенні із розміром частки (кількістю акцій) в статутному капіталі господарського товариства. Наприклад, відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства» виплата дивідендів власникам акцій має здійснюватися *пропорційно* до кількості належних їм цінних паперів. Згідно із ч. 1 ст. 53 вказаного закону одна голосуюча акція надає акціонеру один голос; це означає, що загальна кількість голосів кожного акціонера є *пропорційною* з кількістю належних йому акцій. Подібні положення щодо *пропорційності* розміру дивідендів та чисельності голосів на загальних зборах містять частина перша статті 26 та частина третя статті 29 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

На пропорційності до розміру частки (кількості акцій) у здійсненні корпоративних прав зробила акцент І. В. Спасибо-Фатеева: *«майнова участь учасника товариства (уточнення мос. – В. Ц.) обумовлює й особисту участь: від вкладу учасника залежить розмір його частки у статутному капіталі, яка впливає на обсяг його організаційних прав (зокрема голосування на загальних зборах). Корпоративні права обумовлені часткою учасника товариства у статутному капіталі»* [1, с. 7–8]. В цивілістичній літературі засаду пропорційності щодо розміру частки (кількості акцій) у здійсненні суб'єктивних прав розглядають *«як досягнення балансу протилежних або суперечливих інтересів; як процес співмірювання протилежних інтересів і забезпечення їх балансу на засадах партнерства (співробітництва)»* [2, с. 75]. Зазначену особливість здійснення корпоративних прав зауважила М. Д. Пленюк: *«права, які належать учаснику товариства слід розглядати у складі більш складного зобов'язального правовідношення, де реалізація права буде адекватна ступеню участі у статутному капіталі юридичної особи...»* [3, с. 195]. Співавтори навчального посібника «Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні» однією із ознак здійснення корпоративних прав також назвали *«обумовленість розміром частки учасника у статутному капіталі або кількістю належних йому акцій господарського товариства»* [4, с. 208]. На принципі пропорційності, в контексті здійснення права на участь в управлінні товариством з обмеженою відповідальністю, наголошує І. В. Лукач: *«принцип пропорційності частки в статутному капіталі ТОВ праву на управління містить важливе практичне завдання: його дотримання є запорукою інформативності реального вкладу учасника у співвідношення до можливості голосування на загальних зборах. Це дає можливість третім особам реально оцінити розподіл корпоративного управління в товаристві»* [5, с. 153]. А. В. Коструба на прикладі США, серед інших, виділяє принцип корпоративного управління, згідно з яким *«акціонери повинні мати право вибору пропорційно їх економічним інтересам»* [6, с. 136].

Іноземні автори пов'язують пропорційність у здійсненні корпоративних прав із сутністю сучасної компанії. На думку польських учених Пьотра Піньора (Piotr Pinior) та Войцеха Вижиговського (Wojciech Wyrzykowski), *«суть компанії полягає у тому, що становище учасника та обсяг його прав і обов'язків у внутрішньокорпоративних відносинах визначаються розміром його частки у статутному капіталі (кількістю акцій). Одночасно із цим розмір частки (кількість акцій) визначає становище учасника щодо інших учасників, внаслідок чого він може мати статус мажоритарного або міноритарного учасника»* [7, с. 258].

Правило «пропорційності» у здійсненні корпоративних прав також використовує Європейський суд з прав людини для обґрунтування захисту права власності у розумінні ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції. *«Враховуючи специфіку справ, пов'язаних із корпоративними спорами на національному рівні... їх переважна більшість пов'язана із захистом майнових прав»* [8, с. 2/2]. У справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України», яка розглянута Європейським судом з прав людини (рішення від 25.07.2002 року), заявник скаржився на те, *«що внаслідок реєстрації Луганським міськвиконкомом незаконних рішень ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» його акції були знецінені і що, внаслідок цього, він втратив контроль над діяльністю і майном ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ». Він також наполягав, що компенсація, яку він отримав внаслідок ліквідації ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», не була пропорційною*

частці капіталу, якою він володів на початку» [9] (п. 84 Рішення). «На підставі рішення у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України» Суд підтвердив раніше зроблений висновок, що одним із порушень прав акціонерів є знецінення акцій внаслідок зменшення частки акціонера в статутному капіталі акціонерного товариства» [10, с. 70].

Здійснення корпоративних прав пропорційно до розміру частки (кількості акцій) у статутному капіталі господарського товариства, стосується будь-якого учасника (акціонера). Від розміру частки (кількості акцій) кожного учасника (акціонера) господарського товариства залежить, якою кількістю голосів саме він володіє на загальних зборах товариства, який розмір дивідендів або активів у разі ліквідації будуть власне йому виплачувати, на який розмір частки (кількість акцій) конкретно він може претендувати у разі її (їх) продажу іншим учасником (акціонером) або самим товариством і таке інше.

Пропорційність може обумовлювати здійснення корпоративних прав також розміром частки (кількістю акцій), встановленим (визначеним) законом. І лише за наявності такого відсотка частки (акцій), як 5, 10, 95 тощо в учасника (акціонера) виникає відповідне корпоративне право. Від наявності в учасника (акціонера), встановленого законом відсотка частки (акцій) залежить, чи буде він мати виключне право самостійно скликати і провести позачергові загальні збори без рішення органів управління товариства, чи будуть його пропозиції обов'язково включені у проєкт порядку денного, чи зможе він одноосібно укласти договір з незалежним аудитором, чи отримає він доступ до будь-якої інформації про акціонерне товариство, чи буде мати можливість примусово викупити акції в решти акціонерів, яким належить 5 і менше відсотків простих акцій тощо.

Співвідношення між розміром частки (кількістю акцій), який належить тому чи іншому учаснику (акціонеру), та здійсненням його корпоративних прав, дає підстави виділити самостійний критерій поділу (класифікації) корпоративних прав. З урахуванням **розміру частки (кількості акцій) у статутному капіталі**, який (яка) належить учаснику (акціонеру), його корпоративні права треба поділити на два види:

- 1) звичайні (ординарні) корпоративні права, які належать кожному (будь-якому) учаснику (акціонеру);
- 2) виняткові (ексклюзивні) корпоративні права, які належать лише певним учасникам (акціонерам) із необхідним (достатнім) відсотком частки (акцій), визначеним (встановленим) законом, наприклад, 5, 10, 95% тощо.

Для звичайних та виняткових корпоративних прав учасників (акціонерів) господарських товариств характерна об'єднуюча ознака: їх здійснюють пропорційно щодо розміру частки (кількості акцій) у статутному капіталі товариства. Водночас, між ними є істотні відмінності.

Звичайні корпоративні права належать усім учасникам (акціонерам) товариства, незалежно від розміру частки (кількості акцій), яку вони мають (перебуває в їх власності). Суб'єктами виняткових корпоративних прав є лише ті із учасників (акціонерів), яким належить необхідний (не менший або більший: 5, 10, 95 тощо) відсоток частки (акцій), встановлений законом.

Здійснення звичайних корпоративних прав залежить від волі інших осіб (товариства або інших учасників), які зобов'язані вчинити на користь учасника (акціонера) певну дію (наприклад, повідомити учасників (акціонерів) про скликання річних загальних зборів, виплатити їм дивіденди, придбати частки (акції) обов'язкового викупу в учасників (акціонерів), повідомити інших учасників про намір продати частку тощо. Виняткові корпоративні права учасник (акціонер) здійснює за своєю волею, незалежно від волевиявлення інших осіб (товариства чи інших учасників). Товариство та інші учасники (акціонери) зобов'язані утриматися від вчинення певних дій (не чинити перешкод у здійсненні права): не забороняти самостійного скликання і проведення позачергових загальних зборів учасником (акціонером), якому належить не менше 10 (5) відсотків частки (акцій); не знімати під час засідання загальних зборів із розгляду питань порядку денного, які були включені у нього на вимогу акціонера (учасника) з кількістю акцій (розміром частки) не менше 5 відсотків; не перешкод-

жати здійсненню нагляду за порядком проведення загальних зборів акціонерам, які мають 5 і більше відсотків акцій; не приховувати від аудитора необхідних документів для проведення аудиту діяльності товариства з ініціативи учасника (акціонера), якому належить 10 (5) і більше відсотків частки (акцій); не блокувати доступ до усієї інформації про товариство акціонерам зі значним пакетом акцій; не ухилятися від прийняття публічної безвідкличної вимоги власника домінуючого контрольного пакета щодо примусового викупу акцій тощо.

Звичайними (ординарними) корпоративними правами, які належать усім без винятку учасникам (акціонерам), кожному із них, є: 1) переважне право на придбання частки, що пропонує до продажу інший учасник цього товариства (ч. 2 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»); 2) переважне право на придбання частки (акцій) при збільшенні розміру статутного капіталу (ч. 1 ст. 31 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 2 ст. 18 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»); 3) право на виплату дивідендів (ч. 1 ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 1 ст. 26 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»); 4) право на участь у прийнятті рішень загальними зборами товариства (право на голосування) (ч. 1 ст. 53 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 3 ст. 29 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»); 5) право на формування органів товариства, зокрема, кумулятивним голосуванням (ч. 5 ст. 53 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 6 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»); 6) право на обов'язковий викуп акцій особою, яка стала власником контрольного, значного контрольного або домінуючого контрольного пакетів акцій (ст.ст. 93–95 Закону України «Про акціонерні товариства»); 7) право на подання конкуруючої вимоги щодо обов'язкового продажу акцій акціонерами на вимогу акціонера-власника домінуючого контрольного пакета акцій (ст. 96 Закону України «Про акціонерні товариства»); 8) право на добровільний викуп акцій товариством (ст. 100 Закону України «Про акціонерні товариства»); 9) право на обов'язковий викуп акцій товариством (ст. 102 Закону України «Про акціонерні товариства»); 10) право на конвертацію часток (акцій) у разі реорганізації товариства (ст.ст. 117–134 Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 54 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»); 11) право на розподіл майна товариства при його ліквідації (ч. 1 ст. 137 Закону України «Про акціонерні товариства»; ч. 2 ст. 139 ЦК України).

До **виняткових (ексклюзивних) корпоративних прав**, які мають лише учасники (акціонери) із необхідним (достатнім) розміром частки (кількістю акцій), встановленим законом, треба віднести: 1) право акціонерів, які сукупно є власниками більше 5 відсотків голосуючих акцій товариства (у випадку, передбаченому ст. 95 закону – більше 1 відсотка) на незалежну оцінку акцій, що проводиться відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність (ч. 6 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства»); 2) право учасників (акціонерів), яким сукупно належить не менше 10 (5) відсотків у статутному капіталі товариства, на самостійне скликання і проведення позачергових загальних зборів (ч. 5 ст. 42 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 9 ст. 31 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»); 3) право на обов'язкове включення пропозицій до проекту порядку денного (в акціонерному товаристві належить акціонерам-власникам сукупно не менше 5 відсотків простих акцій – ч. 7 ст. 49 Закону України «Про акціонерні товариства», у товаристві з обмеженою чи додатковою відповідальністю належить учасникам із сукупним розміром частки не менше 5 відсотків статутного капіталу – ч. 7 ст. 32 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»); 4) право акціонерів, які сукупно є власниками 5 і більше відсотків простих акцій, на призначення своїх представників для контролю за проведенням загальних зборів (ч. 4 ст. 52 Закону України «Про акціонерні товариства»); 5) право учасників (акціонерів), яким сукупно належить більше 10 (5) відсотків статутного капіталу, на проведення аудиторської перевірки діяльності товариства (ч. 4 ст. 110 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 1 ст. 41 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відпо-

відальністю»); 6) право акціонерів-власників значного пакета акцій (не менше 5 відсотків простих акцій) на доступ до будь-якої інформації про фінансово-господарську діяльність товариства (ч. 1 ст. 113 Закону України «Про акціонерні товариства»); 7) право акціонерів, які одноосібно або спільно стали власниками домінуючого контрольного пакета акцій (95 і більше відсотків простих акцій), на примусовий викуп акцій в інших (решти) акціонерів (ч. 4 ст. 95 Закону України «Про акціонерні товариства»); 8) право учасників (акціонерів), яким належить 5 і більше відсотків статутного капіталу, на звернення за відшкодуванням збитків, заподіяних товариству його посадовими особами (ч. 1 ст. 54 Господарського процесуального кодексу України); 9) право учасника товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, вийти із товариства у будь-який час без згоди інших учасників (ч. 1 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Висновки. З урахуванням особливостей реалізації корпоративних прав, засада пропорційності визначає, встановлений законом, локальним правовим актом, або договором, порядок здійснення корпоративних прав залежно від розміру частки (кількості акцій) у статутному капіталі, яка належить кожному (будь-якому) учаснику товариства або окремому учаснику із достатнім розміром частки (кількістю акцій), встановленим законом (5, 10, 95 відсотків тощо).

Список використаних джерел:

1. Спасибо-Фатеева І. Права учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Українське комерційне право*. 2012. № 12. С. 7–13.
2. Майданик Р. А. Розвиток приватного права України : монографія. Київ : Алерта, 2016. 226 с.
3. Пленюк М. Д. Партисипативні зобов'язання учасників товариства. *Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації [текст]* / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Івано-Франківськ, 2015. С. 193–198.
4. Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні : навч. посібник / Ю. М. Юркевич, У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор та ін.; за ред. Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 412 с.
5. Лукач І. Принцип пропорційності частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю праву на управління. *Право України*. 2019. № 8. С. 145–155.
6. Коструба А. В. Корпорація: досвід феноменологічного дослідження : монографія. Київ : Талком, 2021. 406 с.
7. Пиниор П., Выржиковски В. Правовая природа компании в соответствии с польским законодательством. *Очерки права компаний* : сборник статей / И. В. Спасибо-Фатеева, Н. Ю. Филатова, и др., отв. ред. И. В. Спасибо-Фатеева. Харьков : ЧП «ЭКУС», Сообщество «Цивилистическая платформа», 2019. С. 249–265.
8. Дементьев О. Специфика розгляду ЄСПЛ корпоративних спорів. *Юридична газета online*. 17.04.2018. № 16 (618). URL : <http://jur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/specifika-rozglyadu-espl-korporativnih-sporiv.html>.
9. Справа «Совтрансавто-Холдинг» проти України (заява № 48553/99). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_043
10. Калаур І. Р., Коруц У. З. Практика розгляду Європейським судом з прав людини корпоративних спорів. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства [текст]* : зб. наук. праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (5–6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2018. С. 68–72.

